

УДК 378:37.017.4:[37.035.6]

DOI: 10.31499/2307-4906.2.2022.262969

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИМІРАХ СУЧАСНОСТІ

Леся Вікторова, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка.

ORCID: 0000-0002-4072-974X

E-mail: viktorova17@ukr.net

У статті представлено аналіз умов та оновлених підходів до реалізації концептуальних положень національно-патріотичного виховання студентської молоді у системі вищої освіти. Зазначено, що з відчуттям національної ідентичності нерозривно пов'язане питання розвитку та підтримки патріотизму. Водночас сучасна епоха з її суперечностями й альтернативами формує новий, багатогранний, неоднозначний патріотизм. Встановлено, що виклики війни, становлення картини світу, розвиток свідомості та національної ідентичності студентів, виклики глобалізації потребують постійної уваги педагогів (тьюторів) у контексті реалізації мети національно-патріотичного виховання та використанні адекватних педагогічних умов.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання; національна ідентичність; педагогічні умови; освіта; студенти; молодь.

NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH BY MEANS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE DIMENSIONS OF THE PRESENT

Lesia Viktorova, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor at the Foreign Languages Department, Military Diplomatic Academy named after Yevheniy Bereznjak.

ORCID: 0000-0002-4072-974X

E-mail: viktorova17@ukr.net

The article presents an analysis of the conditions and updated approaches to the implementation of the conceptual provisions of national-patriotic education of youth in the higher education system. It is noted that the issue of development and support of patriotism is inextricably linked with the sense of national identity. At the same time, the modern era with its contradictions and alternatives forms a new, ambiguous, multifaceted patriotism. In the conditions of information culture development, public-humanistic patriotism should stand out, which, combining elements of ethnicity and state, recognizes humanity as the dominant factor. The issue of developing and maintaining patriotism is inextricably linked to a sense of national identity that is facing significant challenges in the face of globalization. At the same time, in today's difficult and painful situations of challenges and threats, radical changes in politics, economy, and social sphere, the priority of social progress, along with ensuring its sovereignty and territorial integrity, finding ways to integrate into the European and Euro-Atlantic community, is to define a new strategy. Education as a multicomponent and multi-vector system largely shapes the future development of the Ukrainian state. Patriotism as an integrative basis for the revival of the spiritual values of society is a stabilizing factor of national and civic harmony in the independent Ukrainian state. It is established that the challenges of war, the formation of the world, the development of

consciousness and national identity of students, and the challenges of globalization require the constant attention of teachers (tutors) in the context of national-patriotic education and the use of adequate pedagogical conditions. It is noted that the relevance of education on patriotism among students is due to the high level of their intellectual potential and significant social activity. The pedagogical conditions of patriotism formation are highlighted, which consist of: the formation of internal motivation of higher education seekers to self-education of national-patriotic values and personality qualities by means of a virtual educational environment; introduction of media education in the educational process of universities as part of continuing education of modern man aimed at forming a network culture of the individual or culture of network communication; expanding tutoring support for students in the field of virtual communication.

Keywords: national and patriotic education; national identity; pedagogical conditions; education; students; youth.

Тема національно-патріотичного виховання студентської молоді, формування та розвитку у неї національної ідентичності як складової еволюції картини світу та свідомості громадянина країни особливо актуалізувались останнім часом у зв'язку зі збройною агресією РФ проти українського народу.

Аналіз фахової літератури свідчить про наявність достатньо великої кількості наукових праць, що висвітлюють різні аспекти цієї проблеми, починаючи, наприклад, з історичних розвідок Р. Гули [2, с. 38–45], філософського аналізу та висвітлення теоретико-методологічних проблем осмислення феномена нації та етносу, чинників і механізмів етно- та націєгенезу М. Степико [12], завершуючи працями В. Федів та ін. [15, с. 97–101], І. Степанця [11, с. 172–179], О. Жаровської [3, с. 3–7], В. Кульчицького [5, с. 20–24], І. Курліщук [6, с. 449–453] тощо, спрямованих на обґрунтування педагогічних умов та засобів реалізації чинних положень національно-патріотичного виховання в системі освіти України [4; 10].

Разом з тим, саме зараз, після введення з 24 лютого 2022 р. в Україні правового режиму воєнного стану [9], склалася найбільш сприятлива ситуація для посилення, а іноді й відновлення, потенціалу у сфері патріотичного виховання. Актуальність дослідження у сучасних вимірах тих викликів, які стоять перед українським суспільством, й зокрема перед академічною спільнотою, пов'язані з необхідністю переосмислення достатньо чітко вибудованої раніше системи національно-патріотичного виховання, яка охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед культуру, освіту та науку, молодь і сім'ю, профорієнтацію на військові спеціальності, відновлення та збереження національної пам'яті, краєзнавство, фізкультуру і спорт, цивільну оборону, безпеку і, звичайно, оборону України.

Метою статті є аналіз умов та окреслення оновлених підходів для реалізації концептуальних положень національно-патріотичного виховання.

«Питання розвитку й підтримки патріотизму нерозривно пов'язане з відчуттям національної ідентичності, що переживає значні випробування на фоні світових глобалізаційних процесів» [5, с. 21]. Не можна не погодитися з думкою В. Воронкової, що «формування національної ідентичності в умовах глобалізації є надзвичайно складним і суперечливим процесом у всіх сферах життєдіяльності – економічній, політичній, фінансовій, педагогічній, психологічній» [1, с. 24]. У сучасному світі, що увійшов у третє тисячоліття, розвиток України характеризується орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури, у загальному контексті Європейської інтеграції.

Відповідно до чинної Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України [4] сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення насамперед своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку.

Патріотизм, як інтегративна основа відродження духовних цінностей суспільства, є стабілізуючим чинником національної та громадянської злагоди у незалежній Україні. У цьому контексті слід згадати прізвища таких українських педагогів, як Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, А. Макаренка, К. Ушинського, В. Сухомлинського, О. Духновича, які свого часу розробляли теоретичні аспекти патріотичного виховання [15, с. 97].

Пошук консолідувальних чинників нації дозволяє долати серйозне розшарування українського суспільства щодо розв'язання національних та суспільних питань. Разом з тим і нині, після десятиліть набутого досвіду українського державного будівництва, слід визнати, що модель конструювання нової «української нації» перебуває у стані системної кризи [5].

Як відзначає В. Мокан [7], українці після стількох років війни добре усвідомлюють, що питання патріотизму та бажання захищати свою державу – вагомі складові національної безпеки. І це розуміння потрібно буде плекати та підтримувати навіть після деокупації ОРДЛО та Криму.

Слід зважати й на те, що національна ідентичність українців стала залежнішою від розвитку стрімких етноцентричних процесів. Й історичний досвід наочно свідчить про вирішальну роль патріотичного чинника у формуванні масової свідомості народу та дає можливість сформулювати низку уроків, які, на думку Р. Гуди [2, с. 38], здатні конкретизувати та спрямувати формування патріотичних цінностей сучасного українського суспільства.

Розглядаючи таку історико-філософську категорію, В. Кульчицький [5, с. 21] відзначає, що патріотизм нині має поліфункціональне значення, оскільки кожен для себе розуміє його індивідуально. Це почуття поваги, любові та відданості своїй Батьківщині.

Справжній патріот повинен поважати свої звичаї та культуру. «Культурна історична спадщина – це невід'ємна частина нації; її збереження – одне з основних завдань справжніх патріотів» [13]. Саме тому «не варто спрощено й прямолінійно трактувати патріотичне виховання, – як зазначає професор В. Андрущенко, – як це завжди відбувалося раніше. Сьогодні ми повинні розуміти, що це комплекс спільних дій усіх сфер і галузей суспільства. Наше завдання на сьогодні – сформувати й представити глибокі концептуальні й теоретичні засади, на яких будуватиметься патріотичне виховання» [14]. На думку дослідників, сучасна епоха з її суперечностями й альтернативами формує новий, неоднозначний, багатогранний патріотизм [5].

Ідентичність нації – це «її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави» [12, с. 4–5]. Проблема виховання громадянина-патріота є не тільки актуальною, а й особливо значимою для української національної системи освіти і виховання молодого української держави, перспектив розвитку її духовного й інтелектуального потенціалу [11, с. 173]. Актуальність виховання патріотизму серед студентів обумовлена високим рівнем їхнього інтелектуального потенціалу і значною соціальною активністю [15, с. 98].

Досягнення мети Стратегії [10] здійснюється за такими основними напрямками: підвищення значення української мови як національної цінності та невід'ємного елемента національно-патріотичного виховання, а також здійснення заходів з її популяризації; розроблення та впровадження сучасних виховних систем, методик і технологій у сфері національно-патріотичного виховання; удосконалення нормативно-правової бази стосовно національно-патріотичного виховання; узагальнення та поширення кращого досвіду у цій сфері тощо.

Підтримуючи основні положення Стратегії національно-патріотичного виховання, учені відзначають [3, с. 5–6], що її практична реалізація, а також значимість та гострота обраного напрямку дослідження підтверджується низкою суперечностей між:

- визнанням пріоритету загальнолюдських та національних цінностей як однієї з головних цілей виховання та відсутністю механізмів формування й збереження патріотичних цінностей у студентів;
- необхідністю патріотичного виховання студентів за допомогою використання освітньо-виховного середовища університету й недостатньою науково-методичною розробленістю цієї проблеми;
- потребою в патріотичному вихованні майбутніх фахівців і орієнтацією на старі форми й методи патріотичного виховання студентської молоді та відсутністю сучасних орієнтирів і нових технологій.

Цілковитою логічною у такому контексті суперечностей виступає думка окремих дослідників, що формування у студентської молоді соціально значущих патріотичних якостей і ціннісних установок має здійснюватися не тільки через вивчення гуманітарних дисциплін, що вважається загально прийнятним, і значення гуманітарних дисциплін у цьому питанні важко переоцінити, а також під час вивчення базових загальнонаукових дисциплін [15, с. 98].

Одним з інноваційних підходів до організації національно-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в реаліях техногенного інформаційного суспільства є застосування віртуального освітнього середовища ЗВО [6, с. 449–450], що передбачає формування ряду важливих якостей, а саме: національної приналежності та гордості за свою країну, почуття патріотизму та готовності до патріотичних вчинків, здатність до рефлексії суспільних емоцій та реакцій, критичність мислення у роботі з інформацією тощо.

На думку О. Жаровської [3, с. 117–118], важливість розв'язання проблеми програмним методом зумовлена її специфікою та загальнонаціональним масштабом. Зокрема, результативність патріотичного виховання молоді в Україні потребує корегування змісту освіти на загальнодержавному рівні, активізації масової патріотичної роботи, організованої і здійснюваної державними структурами, громадськими рухами та організаціями.

Водночас на сучасному етапі становлення й відродження України як суверенної європейської держави виникла необхідність створення принципово нової системи національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців, тобто необхідно визначити й реалізувати такі педагогічні умови, які б якнайкраще формували патріотичну вихованість студентів.

Досліджуючи проблематику виховання громадянської культури та патріотизму у студентів, Г. Пономарьова [8, с. 267–268] визначила низку педагогічних умов

виховання громадянської культури та патріотизму у студентів ЗВО, серед яких можна відзначити спрямованість на реалізацію принципу особистісно якісного підходу в освітній процес закладу вищої освіти.

Згідно з аналізом як наукової літератури, так і провідного практичного досвіду, І. Курліщук [6, с. 451] конкретизовано такі педагогічні умови: по-перше, формування у здобувачів вищої освіти внутрішньої мотивації до самовиховання національно-патріотичних цінностей та якостей особистості завдяки засобам віртуального освітнього середовища ЗВО; по-друге, упровадження в освітній процес ЗВО медіаосвіти як частини неперервної освіти сучасної людини, спрямованої, зокрема, на формування мережевої культури особистості або культури мережевої комунікації; по-третє, розширення тьюторської підтримки студентства у галузі віртуальної комунікації.

Доповненням до вже означених педагогічних умов для вищої школи є напрацьований досвід практичного формування патріотичної свідомості серед учнів. Зокрема, у роботі В. Кульчицького [5, с. 22–23] серед інших відзначені такі:

- наповнення патріотичним змістом освітнього процесу;
- забезпечення взаємозв'язку освітньої установи й сім'ї у питанні патріотичного виховання учнів;
- забезпечення патріотичної спрямованості під час позакласної виховної роботи;
- поетапне формування патріотичної вихованості учнів;
- упровадження в освітній процес інноваційних технологій з метою створення можливості для формування громадянсько-активних якостей і соціально значущої поведінки.

Таким чином, у вимірах сучасного розвитку України національно-патріотичне виховання молоді є одним з найважливіших складників національної безпеки та тісним чином пов'язане з проявом та станом суспільних відносин у практично всіх сферах життя. Реалізація визначених завдань та педагогічних умов патріотичного виховання студентів ґрунтується на особистісно орієнтованому, андрагогічному, системному, компетентнісному підходах з метою розвитку національної свідомості, формування почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, а також готовності до виконання обов'язку із захисту територіальної цілісності та незалежності України, соціальної активності й відповідальності за доручені державні та громадські справи.

Виконане дослідження не вичерпує розкриття всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення та розроблення потребують питання стану і потреб, ефективних методів реалізації завдань національно-патріотичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова В. Г. Місце і роль України в глобалізаційних процесах сучасності. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 37. С. 16–32. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_37_2.pdf (дата зверення: 12.04.2022).
2. Гула Р. В. Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє. *Архіви України*. 2013. № 6. С. 38–45. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/97572> (дата зверення: 18.01.2022).
3. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с. URL: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/d6.pdf> (дата зверення: 22.04.2022).
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038. URL: <https://mon.gov.ua/storage/>

- app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf (дата зверення: 15.02.2022).
5. Кульчицький В. Й. Педагогічні умови формування патріотичної вихованості учнів в умовах глобалізації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2020. № 68. Т. 1. С. 20–24. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/68/part_1/5.pdf (дата зверення: 12.04.2022).
 6. Курлішук І. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання студентства засобом віртуального освітнього середовища ЗВО. *Грааль науки*. 2021. Вип. (2–3). С. 449–453. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.090> (дата зверення: 12.04.2022).
 7. Мокан В. Військово-патріотичне виховання: курс на відродження. *Українформ. Політика*. 11.05.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3243419-vijskovopatriotичne-vihovanna-kursa-na-vidrozdzenna.html> (дата зверення: 17.03.2022).
 8. Пономарьова Г. Ф. Виховання громадянської культури та патріотизму у студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. Вип. (37). С. 258–272. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2302> (дата зверення: 12.04.2022).
 9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата зверення: 12.04.2022).
 10. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата зверення: 12.04.2022).
 11. Степанець І. О. Громадянсько-патріотичне виховання студентів засобами освітнього процесу у ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2017. Вип. 40. С. 172–179. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/download/14883/13901/> (дата зверення: 18.04.2022).
 12. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf> (дата зверення: 12.04.2022).
 13. Томашук Я. Патріотизм: внутрішнє почуття кожного чи новий модний тренд. *Веб-платформа UaModna*. URL: <http://www.uamodna.com/articles/patriot-sjogodnivnutrishne-pochuttya-chysuchasnamoda> (дата зверення: 11.04.2022).
 14. У НПУ обговорювали Стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <http://www.npu.edu.ua/ua/podii/3680u-npu-obhovoriuvaly-stratehiunatsionalno-patriotychnoho-vykhovannia> (дата зверення: 12.04.2022).
 15. Федів В. І., Микитюк О. Ю., Олар О. І., Бірюкова Т. В. Виховання патріотизму у студентів у процесі вивчення медичної і біологічної фізики. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2018. №2 (16). С. 97–101. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/17.pdf> (дата зверення: 22.03.2022).

REFERENCES

1. Voronkova, V. H. (2009). Mistse i rol Ukrayiny v hlobalizatsiynykh protsesakh suchasnosti. *Humanitarnyy visnyk ZDIA*, 37, 16–32. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_37_2.pdf [in Ukrainian].
2. Hula, R. V. (2013). Patriotyzm v Ukrayini: uroky mynuloho, suchasnyy stan, pohlyad u maybutnye. *Arkhivy Ukrayiny*, 6, 38–45. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/97572> [in Ukrainian].
3. Zharovska, O. P. (2015). Patriotychne vykhovannya studentiv v osvith'o-vykhovnomu seredovyschi pedahohichnoho universytetu. *Candidate's thesis*. Vinnytsya. URL: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/d6.pdf> [in Ukrainian].
4. Kontsepsiya natsionalno-patriotychnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrayiny: u redaktsiyi nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 29.07.2019 № 1038. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> [in Ukrainian].
5. Kulchytskyi, V. Y. (2020). Pedahohichni umovy formuvannya patriotychnoyi vykhovanosti uchniv v umovakh hlobalizatsiyi. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiiy ta zahal'noosvitniy shkolakh*, 68, 1, 20–24. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/68/part_1/5.pdf [in Ukrainian].
6. Kurlishchuk, I. (2021). Pedahohichni umovy natsional'no-patriotychnoho vykhovannya student-stva zasobom virtual'noho osvith'oho seredovyscha ZVO. *Hraal nauky*, (2–3), 449–453. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.090> [in Ukrainian].
7. Mokan, V. (2021). Viyskovo-patriotychno vykhovannya: kurs na vidrozdzhennya. *Ukrinform. Polityka*. 11.05.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3243419-vijskovopatriotичne-vihovanna-kursa-na-vidrozdzenna.html> [in Ukrainian].

8. Ponomariova, H. F. (2015). Vychovannya hromadyanskoyi kultury ta patriotyzmu u studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*, (37), 258–272. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2302> [in Ukrainian].
9. Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini: *Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24.02.2022 № 64/2022*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
10. Pro Stratehiyu natsionalno-patriotychnoho vykhovannya: *Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 18.05.2019 № 286/2019*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [in Ukrainian].
11. Stepanets, I. O. (2017). Hromadyansko-patriotychne vykhovannya studentiv zasobamy osvithnoho protsesu u VNZ. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*, 40, 172–179. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/download/14883/13901/> [in Ukrainian].
12. Stepyko, M. T. (2011). *Ukrayinska identychnist: fenomen i zasady formuvannya: monohrafiya*. Kyiv: NISD. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/Ident-62307.pdf> [in Ukrainian].
13. Tomashuk, Y. A. Patriotyzm: vnutrishnye pochuttya kozhnoho chy novyy modnyy trend. *Veb-platforma UaModna*. URL: <http://www.uamodna.com/articles/patriot-sjogodnivnutrishne-pochuttya-chysuchasna-moda> [in Ukrainian].
14. U NPU obhovoryuvaly Stratehiyu natsional'no-patriotychnoho vykhovannya. URL: <http://www.npu.edu.ua/ua/podii/3680u-npu-obhovoriuvaly-stratehiunatsionalno-patriotychnoho-vykhovannia> [in Ukrainian].
15. Fediv, V. I., Mykytyuk, O. YU., Olar, O. I., Biryukova, T. V. (2018). Vychovannya patriotyzmu u studentiv u protsesi vyvchennya medychnoyi i biolohichnoyi fizyky. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya «Pedahohika i psykhohohiya»*, 2(16), 97–101. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/17.pdf> [in Ukrainian].